

A történelmi Torontál vármegye Módosi járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül 1910-ben a negyedik legnagyobb kiterjedésű vármegyének számított.² Területe 9903 km² volt. A vármegyéhez „kötődött” a tőle független – azzal közjogi értelemben azonos jogállással rendelkezett – Pancsova (Панчево/Панчево) törvényhatósági jogú város, amelynek területe 113 km²-t tett ki. A dualizmus korában (1867–1918) a Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium Statisztikai Szakosztálya (1867–1871), majd az intézményesült Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal (1871–1897), illetve a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (1897–1918) is elkülönítette a népszámlálási adatok közlésénél a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok értékeit.³

Torontál vármegye egykori székhelye Nagybecskerek (Зрењанин /Zrenjanin) rendezett tanácsú város volt. Nagybecskerek mellett ugyancsak rendezett tanácsú városi ranggal rendelke-

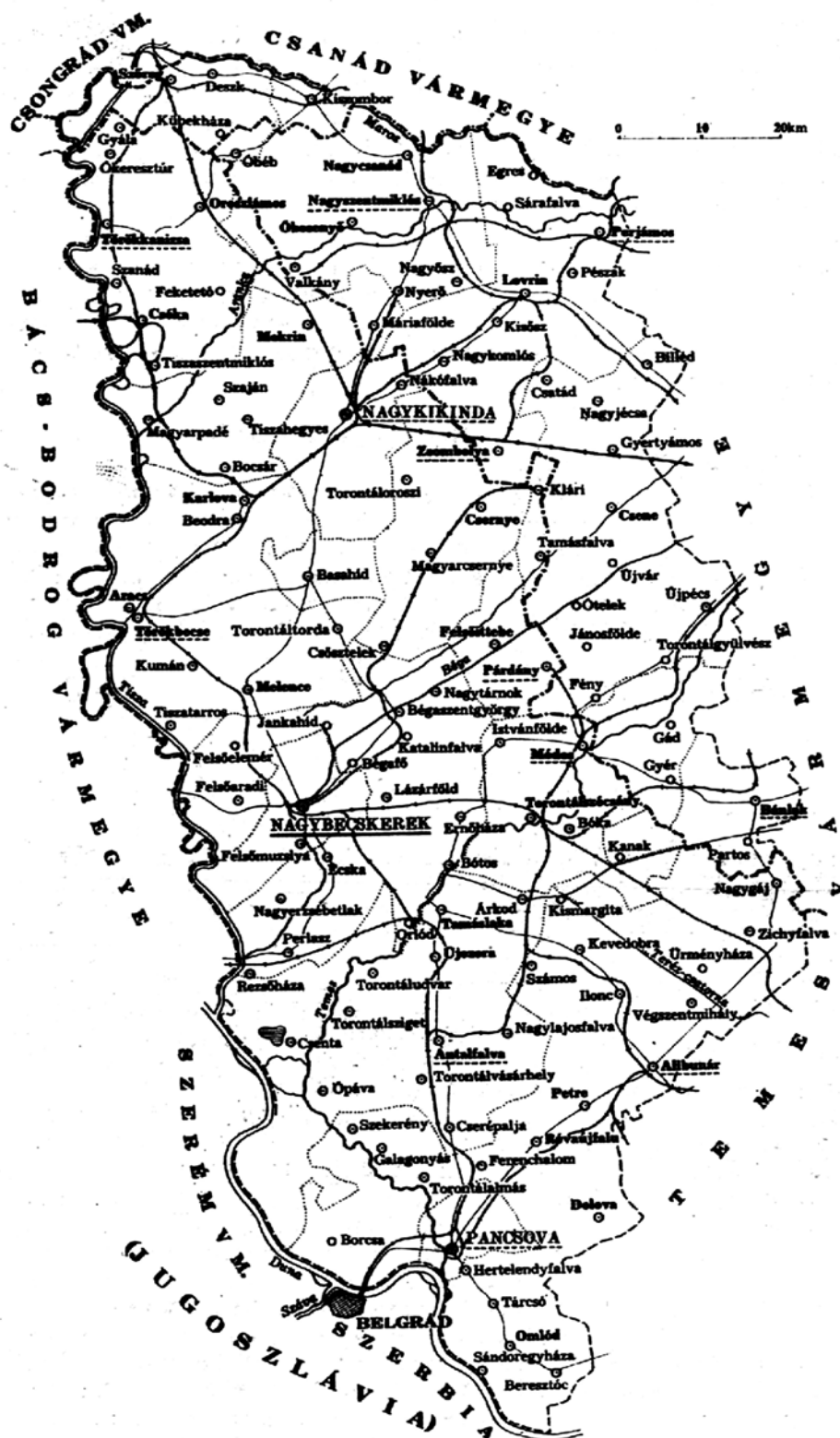
zett még Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) is. Torontál vármegye az 1910. évi – utolsó – magyar népszámlálás idején két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek és Nagyikinda), továbbá 14 járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járások közül az egyik volt a 18 településnek otthont adó Módosi járás. Tizenhárom helység volt nagyközség, ezek: Bóka (Бока/Вока), Csávós (Grāniceri), Gyér (Giera), Istvánfölde (Крајишник/Крајишник), Kisnezsény (Хрватска Неузина/Хрватска Неузина), Macedónia (Македонија), Módos (Јаша Томић/Jaša Tomić), Nagynezsény (Српска Неузина/Srpska Neuzina), Rudna (Rudna), Surján (Шурјан/Šurjan), Tógyér (Тоагер), Torontálkeresztes (Cruceni) és Torontálszécsány (Сечањ/Sečanj) helységek voltak. További öt település – Fodorház (Fodorháза), Gád (Gad), Káptalanfalva (Бусење/Busenje), Szárcsa (Сутјеска/Sutjeska) és Szárcsatelek (Румунска Сарча/Rumunska Sarča) – kisközség titulusa volt.⁴

¹ Az 1910. évi magyar népszámlálás idején a Magyar Szent Korona Országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona Országainak sorában Horvát–Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „corpus separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok” tévesen a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkotórészeinek és törvényhatóságainak területváltásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság. Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda. Budapest, 1928. 659. p.

² Ha a vármegyék és a hozzájuk kötődő törvényhatósági jogú városok területét összesítenénk – habár nem szokás –, akkor Torontál vármegye az ötödik helyre szorulna vissza a képzeletbeli rangsorban. Ennek oka, hogy a szomszédos Bács-Bodrog vármegye (8834 km²) és a hozzá egykoron kötődött négy törvényhatósági jogú város – Baja 87 km², Szabadka (Суботица/Subotica) 974 km², Újvidék (Нови Сад/Novi Sad) 159 km², illetve Zombor (Сомбор/Sombor) 308 km², összesen 1528 km² – együttes területe (10 362 km²) meghaladta Torontál vármegye és Pancsova „összevont” területét (10 016 km²). Vö. EDELÉNYI-SZABÓ 1928, 658. p.

³ Pancsova törvényhatósági jogú város statisztikai adatait – Torontál vármegye mellett – külön közzölték. Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) rendezett tanácsú városok értékeit Torontál vármegye tizennégy járásának adataival összesítették. Vö. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 372–373. pp. (A továbbiakban: *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása.* 1912)

⁴ Vö. REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912. 32–35., 48–50., 56–57., 59., 62., 72–73., 80., 89., 110., 112–114., 124–126. pp.

A történelmi Torontál vármegye egykori területe (1910) a délszláv–román határkorrekció után (1924)*

Forrás: Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhonet.com/images_content/vm54.jpg (Letöltés ideje: 2017. február 2.)

*A térképen szereplő „Jugoszlávia” kifejezés csak 1929. október 3-án lett hivatalosan az ország neve. Addig a délszláv államot Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak hívták. JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története.* Aula Kiadó, Budapest, 1999, 59., 335., 337. pp.

A Módosi járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

Népszámlálás				
	1880	1890	1900	1910
1.	Bóka (Horvát-)	Horvát-Bóka	Bóka	Bóka
	Bóka (Szerb-)	Szerb-Bóka		
2.	Csávós	Csávós	Csávós	Csávós
3.	Fodorháza	Fodorház	Fodorház	Fodorház
4.	Gaád	Gád	Gád	Gád
5.	Gyér	Gyér	Gyér	Gyér
6.	Stefánföld	Istvánföld	Istvánföld	Istvánföldre
7.	Káptalanfalva	Káptalanfalva	Káptalanfalva	Káptalanfalva
8.	Neuzina (Horvát-)	Horvát-Neuzina	Horvátneuzina	Kisnezsény
9.	Maczedonia	Maczedonia	Maczedonia	Maczedónia
10.	Módos (Német-)	Német-Módos	Módos	Módos
	Módos (Szerb-)	Szerb-Módos		
11.	Neuzina (Szerb-)	Szerb-Neuzina	Szerbneuzina	Nagynezsény
12.	Rudna	Rudna	Rudna	Rudna
13.	Surján	Surján	Surján	Surján
14.	Szárcsa (Német-)	Szárcsa	Szárcsa	Szárcsa
15.	Szárcsa (Román-)	Román-Szárcsa	Románszárcsa	Szárcsatelek
16.	Tógyér	Togyér	Togyér	Tógyér
17.	Keresztúr	Keresztes	Keresztes	Torontálkeresztes
18.	Szécsán	Torontál-Szécsány	Torontálszécsány	Torontálszécsány

Forrás: Az 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés a Módosi járás teljes területét elvette Magyarországtól, és a térséget felosztotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Román Királyság között. Az 1910. évi magyar népszámlálás idején tizenhét települést számláló Módosi járásból nyolc település, az akkoriban még jórészt magyar anyanyelvűek által lakott Torontálkeresztes, továbbá a többségében német ajkú Csávós, Fodorház és Gyér, az inkább szerbek által lakott Gád és Rudna, valamint a román többségű Maczedónia és Tógyér került Romániához. A többi település az újonnan létrejött délszláv állam része lett. A végleges határt – az 1923. november 24-i belgrádi egyezmény alap-

ján – csak 1924. április 10-én állapították meg. Ennek értelmében – területcsere ellenében – az addig román megszállás alatt állt járási székhely, a nagyjából német anyanyelvűek által lakott Módos Romániától a délszláv államhoz került.

I. A Módosi járás és települései az 1910. évi magyar népszámlálás tükrében

A Módosi járás a történelmi Torontál vármegye tizenhárom egykori járása⁵ közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a kilencedik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egységnek számított. Területe: 100 763 ka-

⁵ A történelmi Torontál vármegye a trianoni békeszerződés aláírásáig – 1920. június 4. – jogilag fennálló 14 járását 1878-ban állították fel, miután előbb a katonai határvidék bizonyos részeit, utóbb pedig az ún. Nagykikindai kiváltságos kerület területét olvasztotta magába a törvényhatóság. Torontál vármegyét előbb – 1877-ben – 12 járásra osztották fel, majd (1878) további két járás felállítására került sor. A két, utolsóként – 1878-ban – létrehozott közigazgatási egység az Alibunári és a Párdányi járasok voltak. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912. 488. p.*

tasztrális hold (579,89 km²) volt. A Módosi járás területe a történelmi Torontál vármegye – 9903 km² nagyságú – területének 5,9%-át tette ki.

és Szerb-Bóka, utóbbi Német-Módos, illetve Szerb-Módos néven jelent meg az 1880., illetve 1890. évi népszámlálási kiadványokban.

A Módosi járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	24 205	2 767	9 235	44	3 092	–		7 390 ^I	592+1 085 ^{II}
1890	26 609	3 667	10 926	35	3 455	2	1146	6662	716
1900	27 694	4 394	11 143	44	3 687	4	1117	6838	467
1910	27 048	4 685	9 905	61	3 877	3	905	6959	653

Forrás: Az 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^I Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{II} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Módosi járás esetében az első érték (592 fő) az egyéb hazai (574 fő) és az egyéb külföldi (18 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A Módosi járás településeinek száma, illetve a hozzátartozó települések a dualista állam négy magyar – 1880., 1890., 1900. és 1910. évi – népszámlálása alatt némileg változott. Fontos hangsúlyoznunk, hogy az 1869. évi magyar népszámlálás – amely ugyancsak a dualizmus népszámlálásainak sorába tartozik – még nem vizsgálta az anyanyelvi hovatartozást. A vallási adatokat azonban már kérdezték, illetve annak eredményeit publikálták. Érdemes kiemelni továbbá, hogy az egykori Torontál vármegye területe, valamint annak közigazgatási felosztása jelentős eltérést mutatott az 1877/1878. évek előtti, illetve utáni időszakhoz képest. Csak az 1870-es években három jelentősebb közigazgatási változtatás történt, így 1871-ben, majd pedig 1877-ben, valamint 1878-ban. Ezért az 1869. évi magyar népszámlálás vallási adatainak közlésétől eltekintünk. Torontál vármegye közigazgatási határainak – 1779 és 1918 közötti – „változásai” külön tanulmányt igényelne, különösen igaz ez a megállapítás a járási határokra. Ezért ezzel a kérdéssel jelen munkában nem foglalkozunk.

Az 1880. évi és az 1890. évi magyar népszámlálásoknál a járás területén húsz, az 1900. évi, illetve az 1910. évi magyar népszámlálásoknál viszont már csak 18 település statisztikai adatait vették számba. Ennek oka, hogy korábban két település, Bóka és a járás székhelye, Módos két-két önálló településből állt. Előbbi Horvát-Bóka

Az 1900. évi magyar népszámlálás „eszmei időpontjára” (1900. december 31. éjféli) Horvát- és Szerb-Bóka, Bóka néven, valamint Német- és Szerb-Módos – 1895-ben – Módos néven egyesült.

A Módosi járás területe anyanyelvi tekintetben meglehetősen heterogén volt. Az 1910. évi – a területre kiterjedő, utolsó – magyar népszámlálás „eszmei időpontjában” (1910. december 31. éjféli) 27 048 fő élt a járás területén, ebből a relatív többség (36,62%) német anyanyelvű személy volt. A második legjelentősebb népcsoport a szerb volt (25,73%). A magyar anyanyelvűek aránya mindössze 17,32%-ot tett ki. A negyedik, jelentősebb népcsoport a románság volt, aránya 14,33%. Az egyéb anyanyelvűek száma (1622 fő) és aránya (6%) a járás területén elenyésző volt; jobbra a horvátok, cigányok (romák) és bolgárok tartoztak ide.⁶

A Módosi járás településeinek relatív többségében német anyanyelvű dominancia volt megfigyelhető. A németlakta falvak egy része kizárólagosan német ajkú volt. Ezek: Fodorház, Istvánföldre és Szárcsa. A következő településeken élt még többségben a német népcsoport: Csávos, Gyér, Káptalanfalva, Módos és Torontálszécsány.

A járás tizenhét települése közül öt helységben pravoszláv vallású, szerb dominanciát mutattak az 1910. évi magyar népszámlálás

⁶ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 366–367. pp.

A Módosi járás településeinek anyanyelvi adatai (1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
Bóka	2 975	624	261	17	9	–	620	1 397	47
Csávós	1 050	204	695	4	10	–	–	136	1
Fodorház	174	17	151	–	5	–	–	1	–
Gád	1 141	90	101	–	316	–	–	613	21
Gyér	1 281	311	587	–	27	–	–	355	1
Istvánföldre	2 445	71	2 334	–	22	–	–	1	17
Káptalanfalva	267	112	155	–	–	–	–	–	–
Kisnezsény	482	97	48	3	13	–	239	63	19
Maczedónia	1 089	43	30	–	988	–	–	22	6
Módos	4 750	878	1 941	17	61	3	18	1 374	458
Nagynezsény	2 215	412	248	5	3	–	22	1 495	30
Rudna	1 728	384	154	–	176	–	1	1 012	1
Surján	563	74	51	–	2	–	2	434	–
Szárca	1 247	71	1 105	1	53	–	1	2	14
Szárcsatelek	1 339	52	27	–	1 258	–	–	2	–
Tógyér	1 152	137	63	9	906	–	1	36	–
Torontálkeresztes	974	956	4	–	9	–	–	5	–
Torontálszécsány	2 176	152	1 950	5	19	–	1	11	38
Összesen	27 048	4 685	9 905	61	3 877	3	905	6959	653

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 367. p.

statisztikai adatai. Ezek a falvak Bóka, Gád, Nagynezsény, Rudna és Surján nagyközségek voltak. Az ugyancsak ortodox hitet követő románok három településen alkotott többséget. Ezek Maczedónia, Szárcsatelek és Tógyér községek voltak.

A németység mellett az ugyancsak római katolikus magyarság mindössze egy nagyközségben alkotott többségi népelemet. Ez a falu Torontálkeresztes volt. Kisnezsény volt az

egyedüli olyan település, ahol – relatív – horvát anyanyelvi többséget mutattak ki a statisztikai adatok.⁷ A horvátok – a németek és magyarok mellett – ugyancsak a római katolikus vallás tanításait követték.

A Módosi járás települései – egy-egy népcsoport dominanciája ellenére – anyanyelvi tekintetben meglehetősen „elegyesek” voltak. A németek jelentősebb számban képviselték magukat a jobbra szerbek lakta Bókán, Gádon,

A Módosi járás vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	24 205	14 014	9 604	75	178	159	175
1890	26 609	15 904	10 109	82	229	149	136
1900	27 694	16 504	10 628	55	279	196	32
1910	27 048	15 336	11 047	109	297	161	98

Forrás: Az 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁷ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 366–367. pp.

Nagynezsényben és Rudnán. A szerbek a német többségű Csávoson, Gyéren, valamint Módoson képeztek nagyobb közösségeket. A románok a szerb többségű Gádon, valamint Rudnán laktak jelentősebb számban. A horvátok egy településen, a szerb többségű Bókán éltek számosabban. A magyarok a szerb ajkú Bókán, Nagynezsényben és Rudnán, illetve a német többségű Csávoson, Gyéren, Káptalanfalván, Módoson és Torontálszécsányban, valamint az inkább román ajkú Tógyéren fordultak elő.⁸

A Módosi járás területén az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei időpontjában” – a jobbára német, magyar és horvát anyanyelvű lakosságának köszönhetően – a római katolikus felekezet hívei képezték a népesség többségét (56,7%). A második legjelentősebb felekezet az ortodox volt, amelynek a tagjai főképp a szerb és a ro-

mán anyanyelvűek soraiból kerültek ki (40,8%). A többi felekezet tagjainak száma (665 fő) és aránya (2,5%) elenyésző volt.⁹

A Módosi járás területén – 1910-ben – legalább tizenegy római katolikus egyházi építmény állt, ebből kilenc templom (Bóka, Csávos, Gyér, Istvánföldre, Kisnezsény, Módos, Szárcsa, Torontálkeresztes és Torontálszécsány), egy imaház (Surján) és egy kápolna (Káptalanfalva) várta a híveket. A szerb pravoszláv egyház jelentőségét növelte, hogy legalább hét szerb ortodox templom állt az egyes településeken. Így Bókán, Gádon, Gyéren, Módoson, Nagynezsényben, Rudnán és Surjánban. A román ortodox egyház négy településen emelt templomot. Ezek voltak: Gád, Macedónia, Szárcsatelek és Tógyér. Az előbbi „statistikába” nem tartoznak bele a temetőben felépített kápolnák.

A Módosi járás településeinek vallási adatai (1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
Bóka	2 975	1 437	1 457	37	14	17	13
Csávos	1 050	806	149	–	95	–	–
Fodorház	174	168	6	–	–	–	–
Gád	1 141	176	944	1	6	5	9
Gyér	1 281	858	384	8	28	–	3
Istvánföldre	2 445	2 406	21	1	15	1	1
Káptalanfalva	267	267	–	–	–	–	–
Kisnezsény	482	375	92	3	12	–	–
Macedónia	1 089	65	1 010	1	7	1	5
Módos	4 750	2 973	1 550	34	67	101	25
Nagynezsény	2 215	681	1 523	4	1	4	2
Rudna	1 728	499	1 197	3	9	15	5
Surján	563	116	439	–	8	–	–
Szárcsa	1 247	1 192	49	–	1	4	1
Szárcsatelek	1 339	69	1 239	2	1	2	26
Tógyér	1 152	180	946	6	15	4	1
Torontálkeresztes	974	949	14	–	1	3	7
Torontálszécsány	2 176	2 119	27	9	17	4	–
Összesen	27 048	15 336	11 047	109	297	161	98

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 367. p.

⁸ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 366–367. pp.

⁹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 366–367. pp.

A magyarul beszélni, illetve az írni és olvasni tudó népesség száma és aránya településenként (1910)

Település	„Magyarul beszélni tud”		„Ír és olvas”	
	Fő	%	Fő	%
Bóka	948	31,9	1 358	45,6
Csávós	389	37	638	60,8
Fodorház	81	46,6	97	55,7
Gád	207	18,1	451	39,5
Gyér	715	55,8	753	58,8
Istvánföldre	676	27,6	1 683	68,8
Káptalanfalva	195	73	167	62,5
Kisnezsény	215	44,6	270	56
Maczedónia	128	11,8	422	38,8
Módos	2 157	45,4	3 079	64,8
Nagynezsény	684	30,9	1 090	49,2
Rudna	611	35,4	758	43,9
Surján	165	29,3	275	48,8
Szárca	379	30,4	842	67,5
Szárcsatelek	86	6,4	679	50,7
Tógyér	215	18,7	540	46,9
Torontálkeresztes	963	98,9	517	53,1
Torontálszécsány	426	19,6	1 510	69,4
Összesen	9 240	34,2	15 129	55,9

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 367. p.

Társadalomstatistikai szempontból érdekes lehet a magyar nyelv ismerete, valamint az írni és olvasni tudás vizsgálata. Az egykori Módosi járás területén – 1910-ben – 9240 fő, azaz a teljes népesség 34,2%-a beszélt magyarul. Érthető okból messze az átlag feletti értéket mutat az akkoriban jobbára magyar ajkú Torontálkeresztes. Viszonylag kedvező adatokat mutatott még Káptalanfalva, Gyér, Fodorház, a járás székhelye, Módos, valamint Kisnezsény is. Az előbbieken említett településeken a magyarság jelentős kisebbséget képezett a jobbára német ajkú népesség mögött. Kisnezsényben viszont a horvátság mögé szorult vissza a magyarság. Gyéren, továbbá a járás székhelyén, Módoson a németek és a szerbek mögött a magyarság számított a harmadik legjelentősebb közösségnek.

A magyar nyelv ismerete tekintetében a viszonylag kedvező értékek egyfelől a magyarság jelentősebb számára, másfelől a németiség – a magyar nyelv elsajátítására vonatkozó – „hajlandóságára”

vezethető vissza. Módos esetében az értéket nyilvánvalóan befolyásolta a helység közigazgatási jelentősége is. Módoson mint a járás központjában a közigazgatási-adminisztratív, valamint egyéb funkciók (pl. oktatás etc.) ellátásához nélkülözhetetlen volt a magyar nyelv ismerete. A vallási kérdésekben viszont érdekes sajátosság érvényesült. A németek a római katolikus szentmiséket túlnyomórészt saját anyanyelvükön hallgatták. Tehát a liturgikus nyelv – a német dominanciájú falvakban kizárólagosan vagy – elsősorban a német volt.

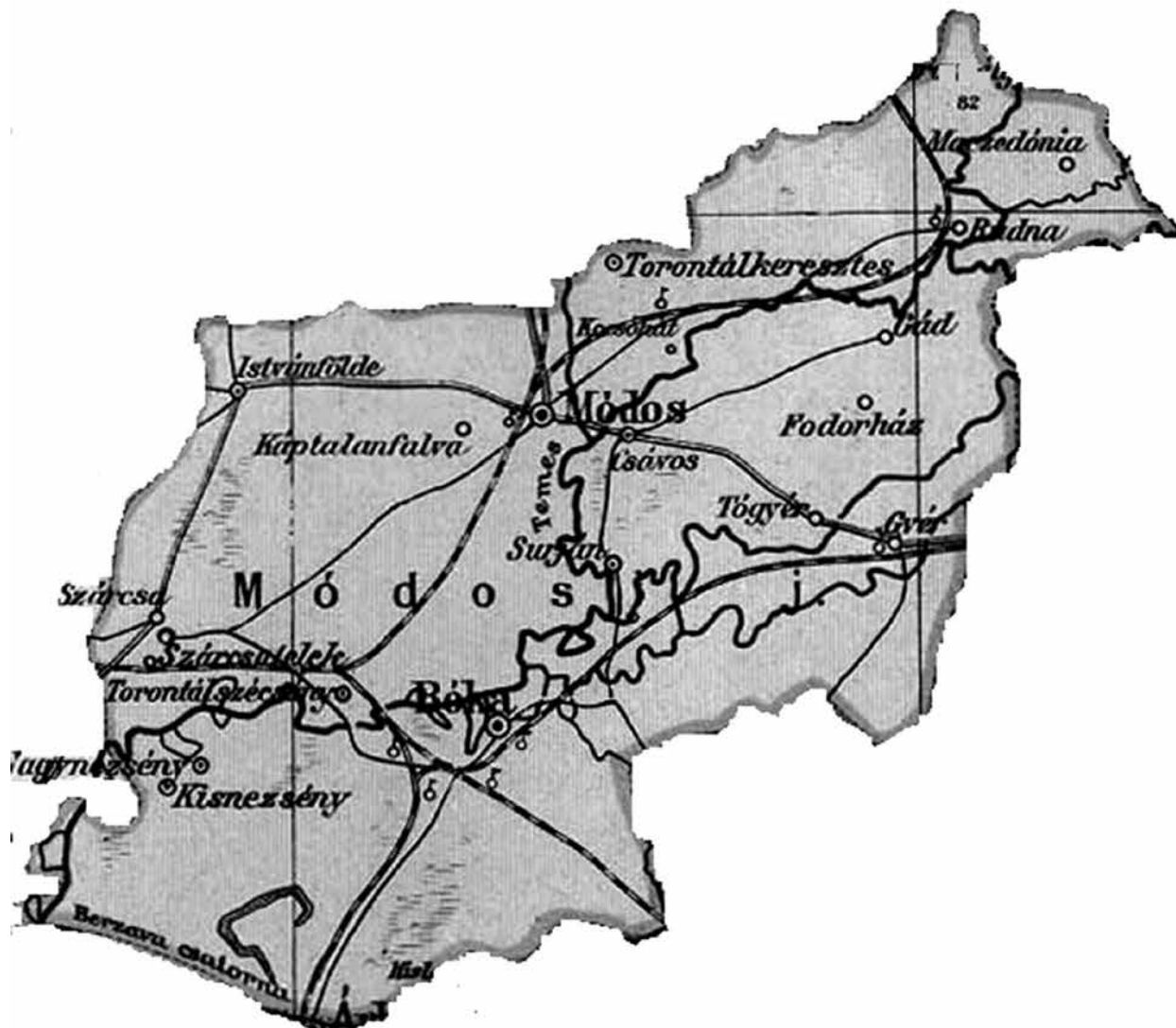
A Módosi járásban a magyar nyelven beszélni tudó népesség aránya (34,2%) valamivel a vármegyei átlag (36,5%) alatt volt. (A vármegyei átlag meghatározása a 14 járás, valamint a két rendezett tanácsú város, Nagybecskerek és Nagykikinda adatainak figyelembevételével történt. Nem szerepelt benne Pancsova törvényhatósági jogú város értéke.) A 14 járás „rangsorában” a Módosi járás a hetedik helyet szerezte meg a magyar nyelv ismerete tekintetében.¹⁰

¹⁰ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 372–373. pp.

Érdekes lehet az írni és olvasni tudás rovat adatsora is. A Módosi járás területén 15 129 fő – azaz a népesség 55,9%-a – tudott írni és olvasni. Ezzel az értékkel a Módosi járás adata valamivel meghaladta a vármegyei átlagot (55,1%). A 14 járás „rangsorában” azonban csak

ségű Kisnezsénytől – eltekintve német anyanyelvűek által lakott helységek voltak. A magas értékek a németek „hagyományosan” magas műveltségi szintjével hozható összefüggésbe, illetve azzal is, hogy a „svábok” mindig kényszerrel kényszerültek a megfelelő iskolázatásra.¹¹

A Módosi járás térképe (1905)

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

a nyolcadik helyet foglalhatta el. A járáson belül átlag (55,9%) feletti értékeket tapasztalunk Csávoson, Gyéren, Istvánföldén, Káptalanfalván, Kisnezsényben, Módoson, Szárcsán, valamint Torontálszecsényben. Beszédese adat, hogy az előbbi települések egy kivételtől – a horvát több-

II. A Módosi járás és települései – vázlatos népesedéstörténeti összefoglaló

Népesedéstörténeti szempontból érdeklődésre tarthat számot, hogy az egykori járás településeinek zömét már az 1332–1337. évi pá-

¹¹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 367., 372–373 pp.

pai tizedjegyzék is említette. Ezek a helységek Bóka, Csávos, Gád, Gyér, Maczedónia, Módos és Rudna voltak.¹² Kisnezsény, Nagynezsény, Surján, Szárcsa és Torontálszécsány alapítása „bizonytalan”. Az utóbbi települések ifj. reszneki Reiszig Ede (1873–1946) történész szerint a török hódoltság időszakában már léteztek.¹³

A török hódoltság időszakát követően, a 18. században – 1767-ben – alapították a román ajkú Szárcsateleket, valamint Tógyért, ahová 1760 és 1770 között érkezettek meg az első, ortodox hitet követő lakosok.¹⁴ Mindkét helységbe a Maros folyó mellől jött a betelepült románység. A római katolikus felekezeti németek által lakott Istvánföldre alapítása is a 18. század végére (1797) tehető.¹⁵

Kései alapításúnak tekinthető a 19. század elején, az 1820 körül a püspöki levéltári iratokban már említett, német többségű Káptalanfalva,¹⁶ valamint az 1838 és 1840 között¹⁷ létesített, jórészt ugyancsak németek által lakott Fodorház. A Módosi járás „legfiatalabb” helysége mindenképp „Keresztúr”, amely a későbbiekben a Torontálkeresztes nevet nyerte. 1868-ban László Miklós, a magyar királyi közalapítványi uradalom bérlője alapította magyar telepésekkel.¹⁸

Az előbbi települések közül Fodorház már nem létezik. Az 1966. évi román népszámlálás már nem tett róla érdemi említést; lakossága nem volt.¹⁹ A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy Rudna külterületéből még a második világháború előtt önállósult a „román ajkú” Bel-sőmajor (Crai Nou).²⁰

III. Az egykori Módosi járás Romániához került települései – Trianon után

A történelmi Torontál vármegye Módosi járásából nyolc helység került Romániához. Az 1924-ben végrehajtott délszláv–román határkorrekció eredményeként a korábban román megszállás alá került járási székhely, Módos végül a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett. Az új határ kijelölése mind a nyolc, román kézre került falu népességére hatással volt. Különösen Csávost érintette kedvezőtlenül az új határ kijelölése, amely közvetlenül Módos szomszédságában, a Temes folyó túlszéljén helyezkedik el. A határ kijelölésekor látszólag „logikus gondolatnak” tűnhetett, hogy a Temes folyó legyen az országhatár, azonban a Módoshoz „ezer szállal” kötődő Csávos ezzel a perifériára került. Fejlődése megakadt, gazdasági és demográfiai hanyatlása „borítékolható” volt.

A Módostól „kőhajtasnyira” fekvő Csávost korábban fahíd kötötte össze a közeli járási székhellyel. A délszláv–román határ rögzítésekor „rombolták le a fahidat, amely a túloldali árterület után nyárfákkal szegélyezett útban folytatódott Módosig. Járásbíróságával, villanytelepével, téglagyárával, mozijával, gyógyszerházával és vasútállomásával a nagyközség roppant fontos hely volt Csávos szempontjából. A híd lábainak elfűrészelésével a kastélytól száz méterre kanyargó Temes folyó egy csapásra országhatárrá vált, Csávos elszigetelődött, az utolsó házától száz méterre véget ért az ország.”²¹ Csávos jelenleg is elszigetelt, ahová az 59B jelzésű országútról

¹² REISZIG 1912, 32., 34., 48., 50., 72., 80., 110., 113. pp.

¹³ REISZIG 1912, 62., 89., 112., 113., 126. pp.

¹⁴ Szárcsateleket már a középkorban is létezett, de 1725 után elnéptelenedett, lakosai szétszéledtek. Tógyért 1761-ben még csak pusztaként jelölte egy katonai térkép. Vö. REISZIG 1912, 113., 124. p.

¹⁵ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó. Tóthfalu, 1993. 267–269. pp.

¹⁶ ERŐS 1993, 281. p.

¹⁷ REISZIG 1912, 48. p.

¹⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Módosi járásában*. (Második kiadás) Históriaantik Könyvkiadó. Budapest, 2018. 55. p.

¹⁹ VARGA E. ÁRPÁD (szerk.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. III. kötet. Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Kiadó. Budapest–Csíkszereda, 2000. 474. p.

²⁰ GYÉMÁNT 2018, 4. p.

²¹ CSINTA SAMU: *90 év viharos történelme: Der Baron Gyuri*. A Nőileg folyóirat hivatalos weboldala: <https://noileg.ro/90-ev-viharos-tortenelme-der-baron-gyuri/> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

letérve egy rosszabb minőségű bekötőút vezet. A népességmegtartó erővel alig rendelkező helység jelenlegi román neve (Grăniceri) is a határon való elhelyezkedésére utal; korábban a románság a Ciavoş nevet használta.

Csávós, hasonlóképpen Gyérhez – jobbára római katolikus vallású, német anyanyelvűek által lakott településnek számított. Már a trianoni békeszerződés aláírása (1920. június 4.) előtt érezte hatását az említett falvakból történő elvándorlás, továbbá a németekre – általában – jellemző ún. „egygyermekrendszer” („Ein-Kind-System”). A németek szembetűnő számbeli fogyása azonban csak a második világháború után indult, amit a román népszámlálási adatok is alátámasztanak.

A népességcsökkenés „forgatókönyve” Csávoson és Gyéren ugyanaz volt, mint más környékbeli (jobbára) németek által lakott helység esetében. Egyfelől – aki tehetett – már a szovjet Vörös Hadsereg érkezése előtt elmenekült. Majd 1945 januárjában megindult a német lakosság deportálása a Szovjetunió területén felállított munkatáborokba, ahová a „megfelelő korú”, 18 és 30 év közötti nőket és a 16 és 45 év közötti férfiakat hurcolták. A Szovjetuniót megjárt németek egy része Németországba költözött. Ezzel párhuzamosan – az 1945-ben – megindult romániai „földreform” értelmében a németeket megfosztották állampolgári jogaiktól, továbbá gazdag földjeiktől, ingatlanaitól, valamint jelentős állatállományuktól. Csávós és Gyér német lakosai gyakorlatilag nincstelenekké és „hazátlanokká” váltak. Hasonlóképpen járt Gád német kisebbsége is. Azonban ez még csak a kezdet volt. Hamarosan – 1951 és 1956 között – megin-

dultak a havasalföldi Bărăgan területére történő deportálások.²² Érdekességként említjük meg, hogy nemcsak a bánásági németeket, hanem a szerbeket²³ is „előszeretettel” deportálta a román kommunista rezsim. Ennek oka Románia és Jugoszlávia elhidegült viszonyában keresendő. Összefoglalva elmondható, hogy mind a szovjet, mind a román munkatáborokban többen meghaltak az embertelen bánásmód, a betegségek, az éhség etc. miatt.²⁴ A deportálások elősegítették az országhatár környéke etnikai térszerkezetének változását.

A későbbiekben valamelyest az „enyhülés” volt megfigyelhető a német, illetve a délszláv népesség irányában – idővel visszatérhettek otthonaikba. A következőkben újabb fázisba érkezett a környék német ajkú népességének számbeli csökkenése. Habár már az 1960-as években megtörténtek az „előkészületek”, de rendszeres, „bevett, román gyakorlattá” az 1970-es évektől vált a német lakosság kivándorlásának – „fejpénz” ellenében (!) történő – elősegítése.

Románia és az NSZK előzetesen megállapodott abban, hogy – „családegyesítés” ürügyén – évente meghatározott számú német lakos vándorolhat ki Németország – egészen pontosan az NSZK – területére. Románia minden egyes kivándorolt polgára után bizonyos összeget vagy egyéb „támogatást” kapott. A „fejpénz” mértéke eltérő volt, a kivándorló egyén demográfiai jellemzőitől, így például nemétől, életkorától, iskolai végzettségétől, foglalkozásától etc. függött.²⁵ A folyamatos, „ütemezett” kivándorlás és a román kommunizmus csendes sorvadásra ítélte a németeket, akiknek népességszáma, lassan, de biztosan apadt. A román kommunizmus bukását

²² BANDI ISTVÁN: *A romániai kommunizmus – kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa*. Munkatáborok, „Ne csak őrizd, gyűlöld is!”: <http://www.munkataborok.hu/hu/kulfold/romania> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

²³ PAVLOVIĆ, MIRJANA: *A temesvári szerbek. A bánásági identitás*. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Folyamatok és léthelyzetek – kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Kiadó. Kolozsvár, 2009. 352. p.; KASSAY ILDIKÓ: *A romániai Gulág*. A Magyar Gulág közép- és kelet-európai kontextusa: <http://gulag.kommunizmusbunei.hu/romaniai-gulag> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

²⁴ Heimatortsgemeinschaft (HOG) Tschawosch. Landsmannschaft der Banater Schwaben: <http://www.banater-schwaben.org/vereinsleben/heimatortsgemeinschaften/tschawosch/> (Letöltés ideje: 2017. július 20.)

²⁵ „A Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) több mint egymilliárd márkát fizetett 1968 és 1989 között a Nicolae Ceauşescu vezette kommunista Romániának azért, hogy jóváhagyja az erdélyi szászok és a bánásági svábok kitelepedését. [...] Az NSZK eleinte 1800 márkát fizetett minden háziasszonyért, kiskorúért, képesítés nélküli személyért, 5500-at minden egyetemistáért és csaknem 11 ezer márkát minden felsőfokú végzettségű kivándorlóért. 1970 után képesítéstől függetlenül mindenkiért 8000 márkát fizetettek. Ehhez még hozzáadódtak a Ceauşescunak küldött ajándékok.” Vö. ÁGOSTON ZOLTÁN: *Egy milliárdot kapott Ceauşescu a németekért*. 2013. április 28. Népszabadság Online (NOL): http://nol.hu/kulfold/egymilliardot_kapott_ceausescu_a_nemetekert-1382981 (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

(1989) követően – immáron „fejpénz” nélkül – a falvak megmaradt német lakóinak többsége is elhagyta szülőföldjét. A németek szinte teljesen eltűntek az időközben román többségűvé vált településekről.²⁶ Csávos az 1992. évi román népszámlálás adatai szerint román többségű helységgé vált. A korábban ugyancsak német többségű Gyér nemzetiségi viszonyai érdekesen alakultak. A román népszámlálások szerint – 1966 és 1992 között – a németiség fogyása mellett relatív magyar többség alakult ki, majd a 2002. évi román népszámlálás már a román nemzetiség többségét mutatta ki.

A kedvezőtlen földrajzi helyzet is csökkentette a falvak népességszámát. Ékes példa erre – Csávos mellett – Gád esete, amely a főutaktól messze fekszik, mindössze a nehezen járható földutak jelentik a kapcsolatot a külvilággal. A „lélekszámapadás” azonban mind a nyolc falu életét érintette. Különösen igaz ez a megállapítás a korábban „német ajkú” Fodorház helységeire, amely az 1950-es évek végén, illetve az 1960-as évek elején megszűnt. Az egykoron Gádtól délnyugatra fekvő településnek nyoma sem maradt. A többi helység népességszáma is jelentősen megcsappant egy évszázad alatt. Az 1910 és 2011 közötti népességfogyás relatív értékei elgondolkodtatóak: Csávos –79,7%,

Gád –87,2%, Gyér –48,2%, Macedónia –55,4%, Rudna –57,9%, Torontálkeresztes –45,3%, végül Tógyér –68,6%. Még a Rudnából kivált, illetve önálló helységgé „avanzsált” – jobbára románok által lakott – Belsőmajor is jelentős népességcsökkenést könyvelhetett el. Népességszáma – 1941 és 2011 között, hetven év leforgása alatt – közel felével (–48,2%) esett vissza.

A nyolc falu közül 1910-ben még csak Macedónia (90,7%) és Tógyér (78,6%) volt túlnyomórészt román anyanyelvűek által lakott helység. Egy évszázad elteltével már mindenhol a románság került túlsúlyba. Az egykori német többségű falvak – Csávos és Gyér – mellett előbb (1966-ban) a szerb többségű Gádon, majd (1992-ben) az ugyancsak szerb ajkú Rudnán, végül (2011-ben) a korábban jobbára magyarok által lakott Torontálkeresztesen is román többséget mutattak ki a román népszámlálási adatok.²⁷

A román kommunizmus évtizedei nem kímélték a térség nemzetiségeit (sem). A római katolikus felekezethez tartozó német lakosság szinte teljesen felszívódott, a magyarság száma „megtizedelődött”. A szerb pravoszláv egyházhoz tartozó szerbek száma is minimálisra zuhant vissza. A román többség mára vitathatatlan, de a népességfogyás számukra nagy problémát jelent.

Az egykori Módosi járás Romániához tartozó településeinek etnikai megoszlása (2011)

Népszámlálás	Nemzetiség						
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Szerb	Egyéb
Csávos	213	26	8	–	171	–	8
Fodorház	Megszűnt település						
Gád	146	7	3	–	112	17	7
Gyér	664	178	11	–	331	54	90
Macedónia	486	3	Nincs adat.	–	421	3	Nincs adat.
Rudna	728	15	12	–	492	115	94
Tógyér	362	7	Nincs adat.	–	310	Nincs adat.	Nincs adat.
Torontálkeresztes	533	221	Nincs adat.	Nincs adat.	287	5	Nincs adat.
Belsőmajor	453	4	Nincs adat.	–	425	Nincs adat.	Nincs adat.
Összesen	3 585	461	Nincs adat.	Nincs adat.	2 549	Nincs adat.	Nincs adat.

Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján. 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai: <https://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/> (Letöltés ideje: 2020. május 20.)

²⁶ Heimatortsgemeinschaft Tschawosch: <https://www.hog-tschawosch.de/geografische-lage-geschichte/> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

²⁷ VARGA E. 2000, 474., 505–506. pp.

A magyarok, továbbá az egykori németek jelenlétére elsősorban csak a római katolikus templomok, romos temetőkápolnák emlékeztetnek. Csávós római katolikus templomát még 1896-ban építették, és Loyolai Szent Ignác („Hl. Ignatius von Layola”), a jezsuita rend alapítója, valamint Alexandriai Szent Katalin („Hl. Katharina von Alexandrien”) vértanú, szűz tiszteletére szentelték fel. A templomi búcsút („Kirchweih”) jobbára a november 25-e előtti vasárnapon tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A németiség bár eltűnt, de óvja egykori emlékeit: a templom tetőjét 1999-ben egy vihar súlyosan megrongálta, ami miatt 2003-ban újra kellett építeni a tornyot. Igyekeznek a régi temetőt is gondozni, ahol még áll – ha romos állapotban is – a temetőkápolna.²⁸

Gyér újabb, római katolikus templomát 1955-ben építették, valamint 2018-ban renoválták. A templomot Szent Lukács („Hl. Lukas”) evangélista tiszteletére szentelték fel. A templomi búcsút október 18-án tartják.²⁹ Jelenleg a magyar kisebbség számára tartanak benne szentmiséket.

Torontálkeresztes – 2011-ig – magyar többségű falunak számított. A helyi magyarság jobbára a római katolikus felekezethez tartozik. Templomukat a „Szent Kereszt felmagasztalása” tiszteletére szentelték fel. A templomi búcsút szeptember 14-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar.³⁰

Érdeklődésre tarthat még számot, hogy az említett településeken több kastély is állt. A magyar főúri arisztokrácia eme emlékeivel – amelyek a terület korábbi hovatartozására is utalnak – meglehetősen mostohán bánt a történelem. A második világháború végét követően „pecsételődött meg” az épületek sorsa, feldúlták, kifosztották őket.

Az I. Ferenc József magyar királytól (1848–1916) nemesi címet nyert báró Csávossy család Csávós helységről kapta nemesi nevét. (A család eredeti neve Peidlhauser volt.) A jelentős értékekkel büszkélkedő klasszicista stílusú kastélyukat a

román államhatalom leromboltatta. A kiemelkedő szépségű kastélyparkot is „felszámolták”, fáit kivágták. Néhány falmaradványon kívül, illetve a kastély kapujának megmaradt részét leszámítva nem maradt belőle semmi. A román határőrök – 1949-ben – még a családi sírboltot is meggyalázták, a koporsókat – feltehetően kincsek után kutatva – feltörték, majd a földi maradványokkal együtt a zajló Temes folyóba dobták.³¹

A bobdai Gyertyánffy családnak két kastélya is áll Gyér központjában. Az egyiket 1795-ben, a másikat 1829-ben építették. Mindkét épület rossz, elhanyagolt állapotú. A Gyertyánffy család gazdagságát jelzi, hogy – a 19. század elején – Torontál vármegye második legnagyobb – 2500 kötetes – magánkönyvtárával rendelkezett. (A „csúcstartó” a Zsombolyán [Jimbolia] birtokokkal rendelkező gróf Csekonics József [1757–1824] volt, akinek könyvtára hatezer kötetet számlált.)

Nem járt sokkal jobban báró Gudenus Hugó klasszicista stílusú kastélya sem, amelynek tekintélyes maradványai Gádon, ugyancsak a falu központjában állnak. A kastélyt övező – korábban rendezett, igényes – kastélypark teljesen elvadult, a természet visszahódította. Érdemes megjegyezni, hogy Gád neve héberül „szerencsét” jelent. Szüksége van a szerencsére annak, aki felkeresi a kastély maradványait, mivel a helység rossz minőségű, hatalmas kátyúkkal tarkított, földes-köves úton közelíthető meg. Esőzések idején szinte elérhetetlen az isten háta mögötti falu.

A Rudnán álló egykori Nikolić-kastély a szerb eredetű báró Nikolić családé volt. Jelenleg nem látogatható. A kerítéssel körbevett kastély régi fénye és az egykori angolpark már a múlté. A kommunista hatalom raktárként, laktanyaként etc. használta az épületet. Az ezredforduló (2000) után külföldiek vették meg a korábban kifosztott, lepusztult épületet, amelynek restaurálása lassan halad.³²

²⁸ VOGEL, HEINZ: *Tschawosch*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergottesheuser.ro/tschawosch.htm> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

²⁹ VOGEL, HEINZ: *Gier*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergottesheuser.ro/gier.htm> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

³⁰ VOGEL, HEINZ: *Kreuzstätten*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergottesheuser.ro/kreuzstaaten.htm> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

³¹ CSINTA SAMU: *90 év viharos történelme: Der Baron Gyuri*. A Nőileg folyóirat hivatalos weboldala: <https://noileg.ro/90-ev-viharos-tortenelme-der-baron-gyuri/> (Letöltés ideje: 2020. május 21.)

³² ŢENCHE, CĂLIN (szerk.): *Conac vechi de peste 200 de ani, din Banat, readus la viață de străini*. 2013. augusztus 12. Digi24 online hírcsatorna: <https://www.digi24.ro/regional/digi24-timisoara/conac-vechi-de-pest-200-de-ani-din-banat-readus-la-viata-de-straini-104485> (Letöltés ideje: 2020. május 22.)

IV. Az egykori Módosi járás Jugoszláviához³³ került települései – Trianon után

Amint azt már említettük, a Módosi járás 18 települése közül tíz helység került a délszláv államhoz; a korábban román kézre került járási székhely, Módos is a délszlávoké lett. A későbbiekben a közigazgatási változások sem kerülték el a tíz települést, hiszen Kisnezsényt és Nagynezsényt Nezsény (Неузина/Neuzina), Szárcsát és Szárcsateleket Szárcsa (Сутјеска/Sutjeska) néven egyesítették.

A délszláv államhoz került tíz település közül öt volt német többségű. Az öt település anyanyelvi viszonyait megvizsgálva megállapítható, hogy – ahogyan azt ugyancsak korábban említettük – Istvánföldre és Szárcsa jóformán kizárólag német ajkú falunak számított. Az elmúlt évszázadban a legnagyobb etnikai és vallási változások az egykor német többségű falvakban mentek végbe.

Az etnikai és felekezeti „változás szele” a második világháború végén, 1944 őszén köszöntött be. Ekkor érkeztek meg a jugoszláv partizánalakulatok a térségbe, és kezdtek hozzá a – délvidéki magyarság mellett a – római katolikus vallású német lakosság módszeres „megtizedeléséhez”. A németeket ért atrocitások „kálváriája” több „stáción” ment keresztül. Mint ismeretes, a német településekre bevonuló jugoszláv partizánok gyilkosságok, illetve kegyetlenkedések sorát követték el a helyi lakossággal szemben. Majd következett a partizán „koncentrációs táborokba”, illetve a szovjet munkatáborokba történő deportálások sora. Előbbi esetben a németeket főképp a – korábban németek által lakott – bánáti Rezsőháza (Книћанин/Книћанин) és – az azóta megszűnt – Mollyfalva (Молин/Molin) helységeiben felállított táborokba vitték. A deportálásokba, illetve az ahhoz kapcsolódó körülményekbe (erőszak, éhezés, betegségek, téli fagy etc.) tömegével haltak bele a sváb férfiak, nők és gyermekek. Majd megszületett az államhatalmi döntés, a

háborús bűnösnek kikiáltott német lakosságnak megtiltották, hogy visszatérjen lakóhelyére. A túlélők 1947/1948 idején elhagyni kényszerültek Jugoszláviát, és jobbra Németország (NSZK) területére telepedtek át. A németek által (is) lakott bánáti falvak – így Szárcsa és Istvánföldre – „kiürültek”, vagy népességszámuk visszahíjolt. Utóbbi kategóriába tartozott a „magyarrá vált” Káptalanfalva, továbbá az „elszerbesedett” Torontálszécsány és Módos is. A helyzetet sajátos módon orvosolta a délszláv állam.

A római katolikus vallású németek által lakott Szárcsa népesedéstörténete összefonódik a szomszédos ortodox vallást követő „román ajkú” Szárcsatelek múltjával. A két népcsoport – amely több tekintetben is szöges ellentéte volt egymásnak – nem bírt megmaradni egy településen. Erre utalt ifj. Reiszig Ede történész is, aki a következőket írta: „A mikor németeket telepítettek ide, a kik a románoktól elkülönített területen építették fel házaikat, a helységet Oláh-Szárcsának kezdték nevezni, szemben a németektől lakott Német-Szárcsával.”³⁴ Nem tisztünk belefolyani a két népcsoport közötti különbségek vizsgálatába, elég annyit megjegyeznünk, hogy korábban hivatalosan – lakóik után – Szárcsát Német-Szárcsának, Szárcsatelek helységet Román-Szárcsának nevezték.

A második világháborút követően a németek „eltűntek” Szárcsáról. A helységet 1947-ben egyesítették a szomszédos – többnyire románok lakta – Szárcsatelekkel. Az egyesített település neve Szárcsa (Сутјеска/Sutjeska) lett. A településre tömegével telepítették be a Jugoszlávia különböző vidékeiről – például Bosznia-Hercegovinából – érkezett, a szocialista államhatalom által „délvidékre” délszláv – jobbra szerb – lakosságot. A település szerb neve árulkodó. Eredetileg „szoros”, illetve „kanyon” jelentéssel bír, de igazi jelentőségét akkor értjük meg, ha felidézünk a jugoszláv partizánok – második világháborúban véghezvitt – akcióit. Josip Broz Tito (1892–1980)

³³ „A Szerb-Horvát-Szlovén Királyi Állam (SZHSZ) 1918. december 1-én született meg. [...] Az első kísérlet az állam megalakulásától 1929-ig tartott. [...] A második kísérlet 1929-től a királyi diktatúra keretei között bontakozott ki, amikor is Sándor király arra törekedett, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. [...] A király a nemzeti unitarizmus jegyében 1929. október 3-án királyi paranccsal átkezesztelte az addig SHS Királyság elnevezésű államot Jugoszláv Királyságra [...]” GULYÁS LÁSZLÓ: A Vajdaság sorsa az első Jugoszláv Állam keretei között. 1918–1941. Rubiconline. A Rubicon Történelmi Magazin weboldala: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_vajdasag_sorsa_az_első_jugoszlav_allam_keretei_között_1918_1941/ (Letöltés ideje: 2020. június 12.)

³⁴ REISZIG 1912, 113–114. pp.

partizánalakulatai 1943. május 15. és június 16. között vívták Bosznia-Hercegovina délkeleti, valamint Montenegró északi részén élet-halál harcukat a német hadsereg alakulataival szemben.³⁵

A német hadsereg nem tudta megtörni a partizánok erejét, akik azonban nagyon jelentős veszteségeket szenvedtek az összecsapásokban. Ennek a fegyveres harcnak egy része a Drina mellékfolyója, a közel 35 km hosszú Sutjeska mentén zajlott. A csata emlékére adta a jugoszláv vezetőség a bánáti településnek a Sutjeska nevet. Érdeemes megjegyezni, hogy a helyi – azóta kisebbségbe került – románság inkább a régi román elnevezéseket, a Sărăcea, illetve Sărcia megnevezést használja.

A régi Szárcsa egykori német lakosai a római katolikus felekezethez tartoztak. A római katolikus templomot 1817-ben – még I. Ferenc magyar király (1792–1835) parancsára – építették, és Assisi Szent Ferenc („Hl. Franz von Assisi”) hitvalló tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját október 4-én tartották. A liturgikus nyelve a német volt. A második világháború után a római katolikus templom „gazdátlan” lett, majd 1960-ban felújították, végül pedig az épület megmaradt romjait is lebontották. Szárcsa szervezett római katolikus egyházközség nélküli településnek tekinthető.³⁶

A németek helyére letelepedett szerbség sokáig nem tartott igényt templomra. A szerb pravoszláv egyházhoz tartozó szerbek ortodox templomukat jóval később, 2002-ben kezdték el építeni, de – utolsó információ szerint – még nem készült el. A település – második világháborút követően kisebbségbe került – román lakói a román ortodox egyházhoz tartoznak. Községbeli román ortodox templomukat 1896-ban építették, és Szent Demeter vértanú („Sfântul și marele mucenic Dimitrie”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját október 26-án tartják. A helyi románság száma és aránya az elmúlt évtizedekben a településen

jelentősen visszaesett. Utolsó információ szerint az elemi iskolában lehetőség van a román nyelven történő oktatásra, illetve tanulásra.

Szárcsa esetéhez hasonlóan alakult a másik német ajkú falu, Istvánföldre (Крајишник/Krajišnik) sorsa is. Istvánföldre – német nevén Stefansfeld – a 18. század alkonyán (1796) telepített helység. Német anyanyelvű lakosai I. (Szent) István magyar király (1000–1038) után nevezték el településüket. Római katolikus templomukat is az államalapító király után, (Szent) István király („Stephan I. der Heilige”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját augusztus 20-án tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A németység a második világháborút követően – az előbbieken említett okok miatt – „kiveszett” a településről. A római katolikus templomot a második világháború után, 1948-ban bontották le. Az 1797-ben alapított plébánia épületét 1959-ben államosították.³⁷ A németek helyére – 1948-ban – elsősorban Bosznia és Horvátország területéről érkeztek a betelepülő szerb családok. A szerbség sokáig nem épített templomot, majd 2011-ben kezdte meg a szerb pravoszláv templom felépítését, amely – utolsó információk szerint – még nem készült el.

A harmadik jelentősebb német település – az egy kisebb magyar közösségnek is otthont adó – Torontálszécsány (Сечањ/Sečanj) volt. Egykori szerb lakosai 1806-ban elköltöztek, helyükbe németek telepedtek le. Ettől kezdve a falu maszszívan tartotta német anyanyelvi többségét. A római katolikus templomot 1833-ban építették, és Szent György vértanú („Heiliger Georg”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját április 24-én tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A második világháború után, a németység „távozását” követően a romossá vált templomot az Apostoli Kormányzóság a községi vezetőség felszólítására – az 1960-as években – kénytelen volt lebontatni. A világháborús évek során a hívőközösség szétszóródott.³⁸ Az egykori római katolikus

³⁵ TOMASEVICH, JOZO: *The Chetniks*. Stanford University Press. Palo Alto (California, USA), 1975. 255. p.; SCHMIDER, KLAUS: *Partisanenkrieg in Jugoslawien 1941-1944*. Mittler in Maximilian Verlag GmbH & Co. Hamburg, 2002. 272–283. pp.

³⁶ Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskerekeli Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/nezseny/> (Letöltés ideje: 2020. június 12.)

³⁷ ERŐS 1993, 267–269. pp.; Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskerekeli Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/modos/> (Letöltés ideje: 2020. június 12.), DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. V. kötet (Homo–J)*. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentzség Könyvkiadója. Budapest, 2000. 486. p.

³⁸ ERŐS 1993, 401–403. pp.; Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskerekeli Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/boka/> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.).

templom helyén egy benzinkutat létesítettek.³⁹ Az elüldözött torontálszécsányi németek házaiba Bosznia-Hercegovinából, főképp Bileća környékéről szerbeket telepítettek. Torontálszécsány ettől kezdve szerbek lakta faluvá „váltzott”.⁴⁰

A helység bizánci stílusú, szerb ortodox templomát jóval később, az 1990-es években építették, és Szent Demeter vértanú („Светор Димитрија”) tiszteletére szentelték fel.⁴¹ Ünnepnapját november 8-án tartják.

Káptalanfalvát (Буцење/Busenje) magyar és német telepésekkel a zágrábi káptalan alapította a 19. század első felében.⁴² A település magyar, német, illetve román neve is erre a tényre utal. A korábban többséget képező német anyanyelvű közösség a második világháború végén, illetve azt követően kiveszett a faluból. A németek többsége Németország felé menekült, ezért a jugoszláv partizánok kezére „csak” 35 fő került, ezek közül négy főt szovjet munkatáborba deportáltak.⁴³ A német és magyar lakosok a római katolikus felekezethez tartoztak. A helység első vert falú kápolnáját 1887-ben építették a hívek, és Szent Erzsébet tiszteletére szentelték fel. Ezt az épületet azonban ismeretlen tettesek 1999-ben súlyosan megrongálták. A jelenlegi templomot 2002-ben építették, és Tours-i Szent Márton tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját november 11-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar. A falu – a római katolikus egyház szempontjából – Módos leányegyháza.⁴⁴

Káptalanfalva népessége jelentősen visszahant a dualizmus korának (1867–1910) népszámlálási adataihoz képest. A németek – ahogyan azt már említettük – kivesztek a faluból, de a magyarság száma is jelentős lélekszámapadást könyvelhet el. Ennek szomorú sajátosságairól a következőt kell tudni: „Hiába vezet műút a

faluba, amely három kilométerre van Módostól, hiába kapott vízvezetékot, művelődési otthont a falu, hiába épült 24 új ház – ha nincsen munkalehetőség a közelben. Hét olyan ház van, amelybe soha nem költözött be senki, három tulajdonosai pedig távoztak az élők sorából. Az üres házak egyetlen lakói a galambok. [...] Most huszonhárom házban laknak. Egykor itt több mint száz ház állt. Az emberek főleg földművelésből és állattenyésztésből élnek. Néhány idős személynek van némi nyugdíja, de a közeli kovácsműhely és mezőgazdasági vállalatok elbocsátott dolgozóiból is vannak. Autóbusz se jár a faluba, üzlet, gyógyszertár, orvos nincs.”⁴⁵ Súlyos problémát okozott a több mint tíz éve bekövetkezett árvíz, amely nemcsak Káptalanfalvát, hanem Módos és Párdány (Međa/Međa) egy részét is elmosta, továbbá Romániában is jelentős pusztítást okozott. Az árvíz főleg a lakóházakat, valamint az állatállományt pusztította el, nehezítve ezzel a helyiek megélhetését. A legnagyobb problémát alapvetően a munkalehetőségek hiánya okozza. A gyermekek száma is kevés. Az iskolások a szomszédos Módos szerb iskolájába járnak, jórészt kerékpárral teszik meg oda és vissza az utat. Beszédes adat, hogy „a közelmúltban megpróbálták számukra bevezetni az anyanyelvápolás valamilyen formáját. A szülők többsége körében azonban nem volt érdeklődés.”⁴⁶ Ahogy egy helybeli nyilatkozott a gyermekei jövőjéről az újvidéki Magyar Szó munkatársának: „...a gyerekek már nem lesznek káptalaniak, hiszen munkát itt nehezen találnak majd maguknak.”⁴⁷

A Módosi járás egykori székhelye, Módos (Јаша Томић/Jaša Tomić) római katolikus vallású németek, valamint pravoszláv felekezethez tartozó szerbek által lakott falu volt, amely egy jelentős magyar kisebbségnek is otthont adott.

³⁹ Setschan ein Deutsches dorf im Banat: http://www.setschan.de/zahlen_fakten.php (Letöltés ideje: 2020. június 1.)

⁴⁰ TOUTENUIT, LUDWIG: Setschan. Monographie einer Deutschen Gemeinde im Mittleren Banat. Pannonia-Verlag. Freilassing, 1962. 43–54. pp.

⁴¹ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság weboldala: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/secanjsko-namesnistvo/secanj/> (Letöltés ideje: 2020. június 12.)

⁴² REISZIG 1912, 59. p.

⁴³ Station eines Völkermordes: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁴⁴ ERŐS 1993, 280–281. pp.; Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskerek-i Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/modos/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁴⁵ KECSKÉS ISTVÁN: Módos, Káptalanfalva. Árvíz után tíz évvel. In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 125–128. pp.

⁴⁶ KECSKÉS 2016, 125–128. pp.

⁴⁷ KECSKÉS 2016, 128. p.

A település szerb nevét a verseci születésű szerb politikusról, újságíróról, illetve íróról, Jaša Tomićról (1856–1922) kapta, akinek jelentős szerepe volt abban, hogy a település a délszláv államhoz került.⁴⁸ Módost hivatalosan 1924-ben „keresztelték át” új, szerb nevére, addig a szerbség a magyar (Módos), a német (Modosch), valamint a román (Modoș) elnevezéshez hasonlóan a „Modoš” kifejezést használta a nagyközség megjelölésére. A helység neve feltehetően a latin „modus transciendi”, azaz – szabad fordításban – „átkelőhely” kifejezésből származhat, utalva arra, hogy a helység a Temes folyó mellett fekszik.⁴⁹

A németység, a magyarság és a bolgár kisebbség a római katolikus felekezethez tartozott. A római katolikus templomot 1795-ben építették, és Nagyboldogasszony („Mariä Himmelfahrt”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját augusztus 15-én tartják. Liturgikus nyelve jobbára a német volt, jelenleg a magyar és a bolgár. Napjainkban önálló római katolikus plébániának számít.⁵⁰

A szerbek a szerb ortodox egyházhoz tartoznak. Barokk stílusú, szerb ortodox templomukat 1746-ban építették, és Szent Miklós („Светог оца Николаја”, „Svetog oca Nikolaja”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját – a pravoszláv naptár szerint – május 22-én tartják.⁵¹

Az utolsó magyar népszámlálás (1910) idején Módos népességszáma még 4750 fő volt. A 2011. évi szerb népszámlálás szerint már csak 2373 főt számlált a szerb–román határra szorult helység. Módos egy évszázad alatt elvesztette népességének 50%-át. Kecskés István ehhez kapcsolódóan a következőket írta: „A legutóbbi népszámlálás adatai szerint 2400-an élnek itt, de sok fiatal dolgozik Szécsányban,

Újvidéken, Belgrádban, úgyhogy a jobb időket is megélt településen élők száma a hivatalos adatnál még kisebb. Sokan otthagyták a földjeiket, még az új házukat is – cserébe a munkahelyért. Jelenleg négyszáz módosinak van munkahelye. Közben tönkrement a kovácsműhely, amelyben egykor majdnem ötszázan dolgoztak. A szövetkezet is alig működik, bezárták a tüdőkórházat. Az olasz Vöröskereszt kész támogatni a kórház újbóli megnyitását (vagy szenvedélybetegek gyógykezelésére, vagy pedig idősek otthonaként). Ezáltal talán harmincan juthatnának munkahelyhez. Az egyetlen jó dolog, ami nemrég történt, az a Módos-Fény közötti kishatárforgalmi határátkelő megnyitása volt.”⁵² A helyiek bíznak továbbá a turizmus fejlődésében is. Nem ok nélkül, mivel – talán nem túlzás kijelenteni, hogy – a településen található a szerbiai Bánát egyik legszebb római katolikus temploma, amely elkerülte Istvánföldre, Szárcsa és Torontálszécsány egykori római katolikus templomainak szomorú sorsát.

A korábban horvát és szerb részből egyesült Bóka (Боча/Boka) 1910-ben jobbára szerbek által lakott falu volt. A helységben jelentős számú magyar, horvát és német kisebbség is élt. A magyar, a horvát és a német anyanyelvű lakosok a római katolikus felekezethez tartoztak. A római katolikus templomot 1840-ben szentelték fel Gyümölcslőtő Boldogasszony tiszteletére. Ünnepnapiját március 25-én tartják. A liturgikus nyelv jelenleg a magyar és a horvát.⁵³

A bókai szerbek a szerb ortodox egyházhoz tartoznak. Szerb pravoszláv templomuk az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején elpusztult. A jelenlegi templomot az 1850-es években építették, és Szent Miklós

⁴⁸ LÉPHAFT PÁL: *Hol a határ? Apró hőzöngések*. Magyar Szó. Magyar Szó Lapkiadó Kft. Újvidék. 2014. november 22. 5. p.

⁴⁹ ĐUKANOV, MILE: *Modoš – Jaša Tomić – monografija. Geografski Položaj i karakteristike mesta*. 1980. Elektronikus elérhetőség: <https://web.archive.org/web/20101109070449/http://www.jasatomic.org/monografija/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵⁰ Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskereki Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/modos/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵¹ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság weboldala: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/secanjsko-namesnistvo/jasa-tomic/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵² KECSKÉS ISTVÁN: *Módos, Káptalanfalva. Tíz évvel ezelőtt öntötte el az ár Módost, Káptalanfalvát és Párdányt, de a vidék nem heverte ki a természeti csapást. Szórványlétben (6.)*. 2015. április 19. *Magyar Szó Online*: <http://www.magyarsoz.com/hu/2680/hetvege/125740/M%C3%B3dos-K%C3%A1ptalanfalva.htm#> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵³ ERŐS 1993. 216–219. pp.; SÁNDOR ZOLTÁN: *Bóka. Motoros főtisztelendő a szórványban*. In: Fodor István (szerk.): *Szórványlétben*. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 51. p.; Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskereki Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/boka/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

Az egykori Módosi járás Szerbiához tartozó településeinek etnikai megoszlása (2011)**

Népszámlálás	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
Bóka	1 412	336	3	9	11	66	822	165
Istvánföldre	1 719	9	Nincs adat.	Nincs adat.	5	4	1 548	Nincs adat.
Káptalanfalva	63	53	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	9	Nincs adat.
Módos	2 373	288	7	Nincs adat.	13	10	1 681	Nincs adat.
Nezsény	1 256	446	Nincs adat.	4	7	9	551	Nincs adat.
Surján	253	99	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	128	Nincs adat.
Szárcsa	1 478	68	Nincs adat.	3	408	5	879	Nincs adat.
Torontálszécsány	2 107	21	Nincs adat.	Nincs adat.	11	3	1 843	Nincs adat.
Összesen	10 661	1 320	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	7 461	Nincs adat.

Forrás: A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlöje Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

** A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendőek.

(„Светог оца Николаја”/„Svetog oca Nikolaja”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját május 22-én tartják.⁵⁴

Bóka szóránymagyarságának legnagyobb demográfiai problémái az elvándorlás, a természetes fogyás, valamint az asszimiláció. Egyfelől kevés a munkalehetőség, másfelől az alacsony fizetések miatt a fiatalok rákényszerülnek arra, hogy nemcsak a saját falujukat, hanem az országot is elhagyják. Ha külföldön próbálnak boldogulni, akkor leginkább Németországba, illetve Hollandiába mennek. A természetes fogyásról nagyon szemléletes képet fest a Magyar Szó egyik cikke, mely a következőket írta: „Az atya [Fehér Roland, Bóka római katolikus plébánosa] elmondása szerint abban a tizenöt környékbeli faluban, ahol szolgálatot teljesít, tíz temetésre egy keresztelő jut, Bókán évi szinten tíz-tizenkettes temetés van, a keresztelő változó, az utóbbi

négy évben – amióta ő a faluban van –, nullától ötig alakult.”⁵⁵ Talán a legveszélyesebb csökkentő tényező az asszimiláció. A horvátok már gyakorlatilag eltűntek a faluból, holott egykoron az egyik domináns népcsoport voltak. Legalább ötven éve – 1968-tól – nincs magyar nyelvű oktatás, a magyar nyelv ápolását magánházaiknál próbálják hetente egy alkalommal megoldani. Az idősebbek még magyarul beszélnek egymással, de a fiatalok közül kevesen. Aki tud magyarul, az is sokszor inkább szerbül próbálja kifejezni magát.

A második világháborút követően Nezsény (Неузина/Neuzina) néven egyesített Kisnezsény és Nagynezsény korábban elsősorban horvátok és szerbek által lakott helységek voltak.

A horvátok mellett a magyar és a német kisebbség is a római katolikus felekezethez tartozott. A római katolikus templomot 1895-ben épít

⁵⁴ A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság weboldala: <http://www.eparhijabanska.rs/parohije/secanjsko-namesnistvo/boka/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵⁵ SÁNDOR 2016, 47. p.

tették, és Havas Boldogasszony tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját augusztus 5-én tartják. A liturgikus nyelv jelenleg a magyar és a horvát.⁵⁶

A szerbek a szerb pravoszláv egyházhoz tartoznak. A szerb ortodox templomot még 1815-ben építették, és Szent Miklós („Светог оца Николаја”, „Svetog oca Nikolaja”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját május 22-én tartják.⁵⁷

Nezsény magyarságának demográfia helyzete ugyancsak kedvezőtlen. A legnagyobb problémát – érdekes módon – nem az elvándorlás okozza. Habár voltak, akik a jobb megélhetés miatt elvándoroltak a faluból, de akár az anyaországba, akár Nyugat-Európába mentek, a többségük csak ideiglenesen volt távol. Sokkal jelentősebb probléma a nyelvápolás, amelynek a római katolikus egyház mellett a 2003-ban alapított Nezsényi Magyar Kultúrkör, illetve a Szécsányi Rádió magyar adása a legjelentősebb forrása. Ennek ellenére magyar nyelvű óvodai foglalkozás nincs a faluban. Az általános iskolában is csak 1–4. osztályokban lehet magyarul tanulni. A gyermekszám nagyon visszaesett, mindössze négy magyar diák járt az alsóbb osztályokba, két elsős és két negyedik. Sokkal jelentősebb probléma, hogy „a magyarok körében nagyon sokan egymás között is szerbül beszélnek. Ez a családokban is sok helyütt így van, a gyerekek nagyon gyakran először szerbül tanulnak meg, és csak azt követően magyarul, általában a nagyszülőktől. És ez nem csak a vegyes házasságokra jellemző. Persze azt is hozzá kell tenni, hogy mindez individuális, nem állíthatjuk, hogy minden családban az effajta hozzáállás jellemző.”⁵⁸

Surján (Шурјан/Šurjan) már az 1910. évi magyar népszámlálás idején is szerb többségű helységnek számított, magyar és német anyanyelvű kisebbséggel. Surján szerb többségű lakossága a szerb pravoszláv egyházhoz tartozik. A szerb

ortodox templomot a 18. században építették, és „Urunk színeváltozása” („Преображења Господњег”, „Preobraženja Gospodnjeg”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját – a szerb ortodox naptár szerint – augusztus 19-én tartják.⁵⁹

A településen élő kisháza – jobbára magyar és német anyanyelvű – római katolikus hívőnek hosszú ideig csak kisebb imaháza volt. A régi imaházat – rossz állapota miatt – le kellett bontani. Helyette egy kisebb templomot építettek 2011-ben, melyet Alexandriai Szent Katalin tiszteletére szenteltek fel. Ünnepnapiját november 25-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar. Surján nem önálló plébánia, Bóka leányegyháza.⁶⁰

A római katolikus felekezeti életről – és részben a magyarság demográfiai helyzetéről – sok mindent elárul Tóth Glemba Klára – 2013-ban készített – tanulmánya, amelyben a következőket írta: „A mai katolikus templomot 2010-ben építették újra. Addig a katolikus hívők csak imaházba járhattak misére. A templom előtt szabadtéri kőkereszt áll, kő talapzaton, a kereszten vasból Jézus megfeszített teste, ezüstszínnel befestve, kovácsoltvas kerítéssel körülkerítve, rajta 1929 évszám. Gondozatlan és benőtte a gaz. »Mise minden hónap harmadik vasárnapján van. [...] A múlt héten csak két személy volt a misén, én és egy asszony. A faluban levő két gyereknek van hittan az iskolában, Bókán, így ők odajárnak» – mesélte a surjáni harangozó Szabó Károly (1933). A harangozói tisztséget ő látja el már 8-9 éve. Gyakran megtörténik, hogy a Surjánról elvándoroltak halálhírére, lelki üdvéért is szokott harangozni.”⁶¹

Tóth Glemba Klára kiváló tanulmánya ugyanakkor szomorú „summázattal” zárul. Nem állhatunk messze az igazságtól, ha ezt az összefoglalót az egykori Módosi járás többi településére, illetve az ott élő magyar közösségekre is „kiter-

⁵⁶ ERŐS 1993, 343–347. pp., Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskereki Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/nezseny/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵⁷ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság weboldala: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/secanjsko-namesnistvo/neuzina/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

⁵⁸ PESEVSZKI EVELIN: *Nezsény. Mentő erő a kultúrkör.* In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Riportkönyv, Magyar Szó. Újvidék, 2016. 151–155. pp.

⁵⁹ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság weboldala: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/secanjsko-namesnistvo/surjan/> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 1.)

⁶⁰ Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskereki Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/boka/> (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

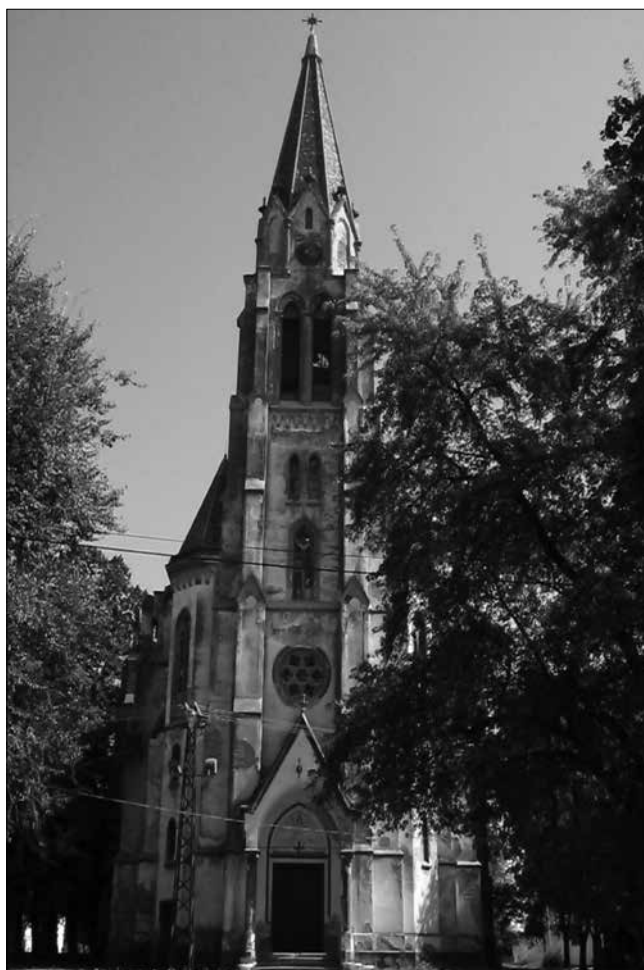
⁶¹ TÓTH GLEMBÁ KLÁRA: *Surján, az elfelejtett falu. Szociográfiai kutatás Bánátban. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság honlapja:* http://www.vmtt.org.rs/mtn2013/558_570_Toth_Glemba_A.pdf (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

jesztjük”. Az idézet így hangzik: „Surján, a feledésbe merült falu szép csendesen, magányosan, a Temes folyó partján húzódik, 2-3 km-re a román határtól. Lakossága, mint az általában jellegzetes e vidékre, évről-évre fogyatkozik. Még azt sem mondhatjuk, hogy többen halnak meg mint ahányan születnek, mert meghalni is máshova mennek az emberek, elvándorolnak, gyermekeik után mennek vagy egyéb okokból kifolyólag nem gazdagítják falujuk népszámlálási adatait.”⁶²

A tanulmány végén érdemes kiemelni, hogy a „fehér pestis” nemcsak az egyes kisebbségeket, hanem a szerb többséget is súlyosan érinti. A szerb oldalon fekvő nyolc település mindegyike „lélekszámapadást” könyvelhet el. Jóformán csak a „volumenváltozás” tekintetében vannak eltérések. Az utolsó magyar népszámlálás (1910) adataihoz képest a legutóbbi (2011-ben készült) szerb népszámlálás adatai is jelentős visszaesérről számoltak be. A vizsgált időszakban – tehát 1910 és 2011 között – Bóka népességszámának 52,5%-át, Istvánföldre 29,7%-át, Káptalanfalva 76,4%-át, Módos 50%-át, Surján 55,1%-át, valamint Torontálszécsány 3,2%-át veszítette el. Nezsény és Szárcsa esetében – a településegysítések miatt – 1948-tól célszerű összehasonlítást végezni. Ennek fényében 1948 és 2011 között az előbbi népességének 51,4%-át, utóbbi 43,9%-át veszítette el.

Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a népességmegtartó erő hiánya, a periférikus helyzet, a gazdasági nehézségek etc. miatti népességfogyás – 1948 és 2011 között – a nyolc település vonatkozásában még rosszabb értékeket mutat. Nezsény és Szárcsa adatairól már szóltunk. Az 1948 és 2011 közötti időszakban Bóka népességszámának 51,5%-át, Istvánföldre 56,2%-át, Káptalanfalva 72,5%-át, Módos 45,8%-át, Surján 62,9%-át és Torontálszécsány 21,4%-át veszítette el.

Az előbbiekből kitűnik, hogy jelentős a „fehér pestis”, továbbá az elvándorlás, az előregedés, ráadásul a kisebbségeket – így a magyarságot is – még az asszimiláció is sújtja. Joggal merül fel a kérdés: Ki marad, és milyen lesz az etnikai-vallási összetétel a térségben néhány évtized múlva?

Módos – Nagyboldogasszony (Mariä Himmelfahrt) tiszteletére felszentelt – római katolikus temploma
Forrás: Saját fénykép.

A módosi római katolikus templom (részlet)
Forrás: Saját fénykép.

⁶² TÓTH GLEMBÁ KLÁRA: *Surján, az elfelejtett falu. Szociográfiai kutatás Bánátban. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság honlapja*: http://www.vmtt.org.rs/mtn2013/558_570_Toth_Glemba_A.pdf (Letöltés ideje: 2020. június 15.)

V. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. II. kötet. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság. Budapest, 1982

A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság. Budapest, 1902

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. V. kötet (Homo–J)*. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentzsák Könyvkiadója. Budapest, 2000

EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különnyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából*. Hornyánszky Viktor Részvénytársaság. Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda. Budapest, 1928

ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó. Tóthfalva, 1993

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Módosi járásában. (Második kiadás)*. Históriaantik Könyvkiadó. Budapest, 2018

HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912

JEKELFALUSSY JÓZSEF (szerk.): *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság. Budapest, 1892

JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Aula Kiadó. Budapest, 1999

KECSKÉS ISTVÁN: *Módos, Káptalanfalva. Árvíz után tíz évvel*. In: Fodor István (szerk.): *Szórványlétben*. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016

KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatot a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából*. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, 1905

LÉPHAFT PÁL: *Hol a határ? Apró hőzöngések*. Magyar Szó. Magyar Szó Lapkiadó Kft. Újvidék. 2014. november 22.

PAVLOVIĆ, MIRJANA: *A temesvári szerbek. A bánági identitás*. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Folyamatok és léthelyzetek – kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Kiadó. Kolozsvár, 2009

PESEVSZKI EVELIN: *Nezsény. Mentő erő a kultúrkör*. In: Fodor István (szerk.): *Szórványlétben*. Riportkönyv, Magyar Szó. Újvidék, 2016

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912

SÁNDOR ZOLTÁN: *Bóka. Motoros főtisztelendő a szórványban*. In: Fodor István (szerk.): *Szórványlétben*. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016

SCHMIDER, KLAUS: *Partisanenkrieg in Jugoslawien 1941-1944*. Mittler in Maximilian Verlag GmbH & Co. Hamburg, 2002

TOMASEVICH, JOZO: *The Chetniks*. Stanford University Press. Palo Alto (California, USA), 1975

TOUTENUIT, LUDWIG: *Setschan. Monographie einer Deutschen Gemeinde im Mittleren Banat*. Pannonia-Verlag, Freilassing, 1962

VARGA E. ÁRPÁD (szerk.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. III. kötet. Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Kiadó. Budapest–Csíkszereda, 2000

V. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság weboldala: <http://www.eparhijabanatska.rs/>

ÁGOSTON ZOLTÁN: *Egy milliárdot kapott Ceausescu a németekért*. 2013. április 28. Népszabadság Online (NOL): http://nol.hu/kulfold/egy-milliardot-kapott-ceausescu_a-nemetekert-1382981

BANDI ISTVÁN: *A romániai kommunizmus – kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa*. Munkatáborok, „Ne csak őrizd, gyűlöld is!": <http://www.munkataborok.hu/hu/kulfold/romania>

CSINTA SAMU: *90 év viharos történelme: Der Baron Gyuri*. Nőileg folyóirat hivatalos weboldala: <https://noileg.ro/90-ev-viharos-tortenelme-der-baron-gyuri/>

Dioecesis Zrenianinensis – A Nagybecskereki Egyházmegye hivatalos weboldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/>

ĐUKANOV, MILE: *Modoš – Jaša Tomić – monografija. Geografski Položaj i karakteristike mesta*. 1980. Elektronikus elérhetőség: <https://web.archive.org/web/20101109070449/http://www.jasatomic.org/monografija/>

Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján. 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai: <https://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/>

GULYÁS LÁSZLÓ: *A Vajdaság sorsa az első Jugoszláv Állam keretei között. 1918–1941*. Rubiconline. A Rubicon Történelmi Magazin weboldala: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/a-vajdasag-sorsa_az_első_jugoszlav_allam_keretei_kozott_1918_1941/

Heimatortsgemeinschaft Tschawosch: <https://www.hog-tschawosch.de/geografische-lage-geschichte/>

Heimatortsgemeinschaft (HOG) Tschawosch. Landsmannschaft der Banater Schwaben: <http://www.banater-schwaben.org/vereinsleben/heimatortsgemeinschaften/tschawosch/>

KASSAY ILDIKÓ: *A romániai Gulág*. A Magyar Gulág közép- és kelet-európai kontextusa: <http://gulag.kommunizmusbunet.hu/romaniai-gulag>

Station eines Völkermordes: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf>

ȚENCHE, CĂLIN (szerk.): *Conac vechi de peste 200 de ani, din Banat, readus la viață de străini*. 2013. augusztus 12. Digi24 online hírcsatorna: <https://www.digi24.ro/regional/digi24-timisoara/conac-vechi-de-pest-200-de-ani-din-banat-readus-la-viata-de-straini-104485>

TÓTH GLEMLA KLÁRA: *Surján, az elfelejtett falu. Szociográfiai kutatás Bánátban. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság honlapja*: http://www.vmtt.org.rs/mtn2013/558_570_Toth_Glemla_A.pdf

VOGEL, HEINZ: *Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro>